

ZÁKON PRO KLERIKÁLNÍ UDAVAČE?

ZÁKON NA OCHRANU REPUBLIKY OČIMA AUTORŮ ČASOPISU VOLNÁ MYŠLENKA V DOBĚ SVÉHO PŘIJETÍ

JAN KOBER

Úvod

Jednou ze závažných vnitropolitických událostí meziválečného období bylo přijetí zákona na ochranu republiky, zvláštního trestního předpisu, vzniklého jako jednotná právní úprava vedle zatím nadále do dvou právních oblastí převážně rozdělených obecných i dílčích trestních předpisů, převzatých z Předlitavska a Zalitavska. Při jistém zjednodušení – jednalo se o předpis značně komplexní a pokrývající svými skutkovými podstatami řadu oblastí – lze říci, že z vnitropolitického hlediska zákon na ochranu republiky v zásadě posílil staré i vytvořil nové možnosti represe proti politické opozici či jiným nekonformním skupinám a aktivitám. Tyto prostředky byly v období let 1923–1925 i později vládní koalicí, ovládající policii, státní zastupitelství a nepřímo do jisté míry i soudy, různým a proměnlivým, rozhodně však významným způsobem využívány. Přijetí zákona do značné míry uzavřelo jedno období meziválečné republiky a otevřelo období nové, ve kterém se dále prohlubovala vnitřní krize a postupná degenerace jejího politického systému, především pak marginalizací zákonodárného sboru ve prospěch silné moci výkonné, ovládané koaličními stranami a neformálními grémií, jejichž existenci ústavní listina neznala. Zákon tento stav posiloval, upevňoval a opevňoval novými nástroji represe, a jejich využívání, jakkoli vykazující proměnlivé tendence, vedlo k postupně značnému dalšímu snížení míry svobody projevu i jiných svobod a také k další radikalizaci politické opozice. Zákon na ochranu republiky rovněž velmi pravděpodobně nebyl přinejmenším v některých svých ustanoveních v souladu s platnou ústavní listinou z roku 1920, neboť neúměrným způsobem vyprazdňoval některá klíčová základní práva touto ústavní listinou garantovaná. Dosud málo prozkoumanou otázkou zůstávají náhledy, postoje a argumentace Volné myšlenky československé, nejvýznamněj-

ší a nejpočetnější bezvěrecké organizace v Československu,¹ k osnově zákona na ochranu republiky v době jeho přijímání, roku 1923. Novější kniha Antonína K. K. Kudláče o Volné myšlence² tuto problematiku dostatečným způsobem nepřibližuje, když zmiňuje pouze reakci Volné myšlenky na vyloučení skupiny poslanců ze strany, následující po přijetí zákona. O kritice Volné myšlenky před přijetím zákona se tak zmiňuje pouze,³ a to velmi stručně (což odpovídá celkovému pojetí této nerozsáhlé knihy), a pochvalně, coby neohrožený boj za svobodu slova proti snahám o její omezování, a takto nejen sledování vlastního zájmu, ale i službu společnosti. V rámci svého výzkumu věnovanému zákonu na ochranu republiky se zabývám také touto nikoli nedůležitou epizodou ve vývoji Volné myšlenky československé.⁴ Čtený krátký článek představuje především stručné shrnutí výsledků dílčí sondy; zaměřuje pouze na jedinou, byť početně nejvýznamnější, bezvěreckou skupinu (Volnou myšlenku československou) a na jediné její periodikum coby komunikační, informační a propagační prostor spolku – tedy na oblast tiskových projevů a reakcí, na mediální rovinu, která také byla sto dalekosáhle působit na členskou základnu Volné myšlenky československé i na širokou veřejnost – a ponechává z prostorových příčin stranou jiné intervence a publikace členů Volné myšlenky jinde.

Volná myšlenka československá

Jazykově český bezvěrecký tisk, za války rakouským režimem zastavený a v podstatě zlikvidovaný, obnovoval svou činnost po převratu jen nesnadno. Značně pozdě, teprve 18. března 1919, spatřil světlo světa první poválečný sešit Volné myšlenky. Ostatní tituly z poměrně širokého vějíře předválečného bezvěreckého tisku buď obnoveny vůbec nebyly, anebo se je podařilo přivést znovu k životu až později, což byl případ časopisu Havlíček, znovu vydávaného od roku 1920 s podtitulem „Časopis přinášející pravdu do lidu“ pro nejširší lidové vrstvy. Toto periodikum se postupně výrazně proměnilo a počínaje ročníkem 1923 Havlíček vycházel jen jako soubor tematických sešitků kapesního formátu, přičemž zpravodajství či na aktuální události reagující články z něj téměř vymizely, takže jeho relevance pro námi zde zkoumané téma je malá. Hlavním komunikačním a informačním

---

1 V roce 1921 dosáhla Volná myšlenka československá svého meziválečného maxima počtem 21 850 členů a v 590 místních organizacích, poté počet členů mírně klesal, výrazně pak roku 1924, kdy bylo vyškrtáno několik tisíc členů, kteří řádně neuhradili členský příspěvek. Kudláč, Antonín K. K., Příběh(y) Volné myšlenky. Praha 2005, s. 67.

2 Kudláč, A. K. K.: Příběh(y) Volné myšlenky.

3 Milde, Lubomír: Zápasy a práce Volné myšlenky. Praha 1930.

4 Shrnutí stavu poznání o Volné myšlence coby aktérce v tomto období podávám in: Kober, Jan: Bezvěrci a jejich činnost po vzniku republiky. In: Společnou silou. Aktéři společenské změny v českých zemích 1918–1925, eds. Jan Kober, Stanislav Holubec. Praha 2023, s. 280n. (v tisku).

kanálem Volné myšlenky československé vůči členům i široké veřejnosti tak zůstal nerozsáhlý týdeník Volná myšlenka, vydávaný již dříve v letech 1905–1914. Volná myšlenka svou osvětovou i agitační činností sledovala cíl emancipace české společnosti od náboženství, jakož i o nahrazení etických funkcí náboženství sekulární etikou. Důležitým myšlenkovým kriterion v textech představitelů Volné myšlenky československé byla „pokrokovost“, kterou můžeme chápat jako vztah ke světu, prostý metafyzických představ,⁵ scientistický a racionalistický, přesvědčený o možnosti zlepšování (meliorace) světa, včetně zlepšování člověka, ať již životními podmínkami (výživa, péče o zdraví), vzděláváním, výchovou, kritickým myšlením, dobrými vzory a pěstováním společenských ctností.

Mobilizace proti návrhu zákona

Představitelé Volné myšlenky začali na stránkách svého časopisu věnovat návrhu zákona intenzivní pozornost poměrně pozdě, až v únoru 1923. Předtím sice již různé informace o přípravě zákona a jeho obsahu do veřejnosti unikly, avšak Volná myšlenka se k nim patrně nechtěla vyjadřovat coby k nezaručeným. Dne 12. února 1923 však byl text osnovy konečně uveřejněn jako sněmovní tisk. Hned v čísle Volné myšlenky, vyšlém po zveřejnění osnovy, upozornil dne 18. února Jaroslav Motyčka, že „zásady jeho [tj. zákona – pozn. autora] jsou vysloveny příliš všeobecně, než aby nepřipouštěly několikerý výklad. V některých svých ustanoveních byl by [návrh] snad i zlepšením stavu dosavadního, jistým pokrokem, kdyby totiž podle vládního návrhu nezůstávala v platnosti posavadní stará trestní ustanovení rakouská. Při své všeobecnosti mohou i ta ustanovení, jež zdají se dobrými, zvrátiti se ve svůj pravý opak. Vše záleží na tom, jak bude zákon praktikován – tj. kdo za ním bude stát.“⁶

Dále naznačil, že přestože jde formálně o návrh, který by měl projít debatou v obou komorách Národního shromáždění, může se ve skutečnosti jednat o návrh v definitivním znění, který bude podle již známého vzoru pouze formálně a urychleně prohlasován (jak se tehdy někdy psalo, „promrskán“ či „probičován“) parlamentem. Jednalo se o již dobře známou nemravnou praxi. V případě, že by byl přijat v tomto uveřejněném znění, by bylo „jisto“, že by byla „dána do rukou vlády ostrá zbraň proti nepohodlným, opozičním hnutím.“⁷ Zákonem by dle autora mohla být omezena svoboda projevu slovem i tiskem, a tak zamezena jakákoliv kritika vlády, parlamentu, členů zákonodárných sborů veřejné správy i jejich orgánů – vůbec všeho, co ta či ona vláda chtěla by vzít právě v ochranu.⁸

5 Bezvěrectví (ateismus) bývá nejčastěji vymezováno jako absence přesvědčení o existenci boha/bohů, resp. absence metafyzických představ.

6 Motyčka, Jaroslav: Velká zodpovědnost. Volná myšlenka 14, 1923, č. 8, s. 1.

7 Tamtéž.

8 Tamtéž.

Motyčka při hodnocení návrhu také poukázal realisticky na to, že státní zastupitelství nemá žádnou nezávislost a je pouze prodlouženou rukou („výkonnými orgány“) Ministerstva spravedlnosti, resp. potažmo vlády.⁹ Kriticky podotýkal, že toto ministerstvo nebylo dosud považováno za politické – podle něj nesprávně. Novým zákonem se politický význam ministerstva ještě naopak prohlubuje a „[n]a něm především, na osobě ministrově, na jeho kulturní i politické orientaci, jeho energii, bude záležet, bude-li zákona používáno právem, či bude-li ho zneužíváno.“¹⁰ Již to samo zjištění bylo však zneklidňující, neboť proměnlivost a závislost míry ochrany občanských svobod na osobním profilu či osobních vlastnostech toho kterého aktuálního ministra mohly připomínat spíše život v absolutismu či v policejním státě. Motyčka zmínkou o „kulturní i politické orientaci“ ministrově narážel na ministra spravedlnosti (v letech 1921–1925) Josefa Dolanského (1868–1943). Tomuto politikovi lidovců a římskému katolíkovu kladli nejen bezvěrci za vinu značné zostření cenzurní praxe. Možnosti, že by zákon nebyl k represí využíván, Motyčka příliš nevěřil: návrh podle něj působil dojmem „zákona výjimečného“, tj. represivního či perzekučního; budoucnost podle něj ukáže, „nebude-li tohoto zákona zneužíváno k potlačování nebo kladení překážek propagaci zdravých a prospěšných názorů a ideí, třebaš vládnoucím právě kruhům nepříliš příjenným“.¹¹

Poučenějším současníkům bylo zřejmé, že pokud sociální demokracie a strana československých socialistů podpoří takto pojatý návrh zákona, zpronevěří se svým politickým programům, které po dlouhá léta hlásaly pohyb přesně opačným směrem, k široké svobodě projevu, ke zrušení či pronikavému omezení cenzury atd. Proto Motyčka neopomněl důrazně varovat, že „běrou si socialistické strany, které na předloze zákona spolupracovaly a které jeho přijetí umožní, velkou odpovědnost“.¹² Tato odpovědnost byla podle něj „tím větší, čím mají méně naděje, následkem své nejednotnosti a roztržštěnosti na uplatnění svého vlivu ve vládě a tím i ve státní administrativě“.¹³ Tato administrativa byla podle něj „orientována (...) doprava víc, nežli je pro demokracii a pokrok zdrávo“ a obával se, že „v rukách špatné byrokracie“ může být případný nový zákon „bičem, jímž mohou být nejhůře zasaženi právě nejlepší a nejupřímnější republikáni!“¹⁴

Tezi o výjimečném zákoně, jak se zdá, sdílel s Motyčkou také výrazný odpůr-

---

9 Tamtéž.

10 Tamtéž.

11 Motyčka, J.: *Velká zodpovědnost*, s. 1.

12 Tamtéž.

13 Tamtéž.

14 Tamtéž.

ce zákona na půdě parlamentu, poslanec, činovník Volné myšlenky československé a advokát Theodor Bartošek, který – byť v pozdějším vyjádření – charakterizoval návrh zákona, tak jak byl 12. února 1923 uveřejněn coby sněmovní tisk, coby osnovu, která obsahovala „(..) věci velmi povážlivé. Rozšiřoval se v ní trest smrti, mnohá ustanovení dosavadního trestního zákona do nemožnosti byla zostřena. Zákon měl rozhodně ráz zákona výjimečného.“¹⁵ Bartošek také kriticky poukázal, že návrh zákona dalece překročil svůj název a účel, když namísto ochrany republiky byly v jeho obsahu materie, nemající s ní nic společného. Takovou byla především ochrana náboženství, nemající podle podle Bartoška v zákoně vůbec být; dále zmínil mj. potřebu vyloučení trestu smrti, vyloučení ustanovení o mimořádné ochraně členů zákonodárných sborů a konečně také prvků, zostřujících dále represí v oblasti tiskového práva – jednak možnosti zastavování časopisů pro pouhou konfiskaci textů v nich, jednak prvků, který zrušovaly v oboru tiskového práva porotní rozhodování, a konečně i snah o rozšíření užití vojenského práva na civilisty.¹⁶

„Útok reakce proti důsledkům převratu“

Již 25. února pak redakční noticka ve Volné myšlence potěšeně uváděla, že se proti návrhu zákona z věcných důvodů „zvedá odpor“ (...) „[o]zvali se proti němu vážní lidé všech směrů, jimž blaho a prospěch republiky opravdu leží na srdci“.¹⁷ Cesta návrhu k případnému přijetí tak bude méně snadná, než koaliční politické strany očekávaly a „[b]ude na něm provedena řada důkladných oprav, které jeho všeobecně a nejasně znějící ustanovení přesněji vymezí“.¹⁸ Tato naděje se však ukázala být pouze lichým přáním autorů článku. Již 4. března 1923 proto Volná myšlenka na své první stránce znovu bila před návrhem zákona na poplach pod výmluvným titulkem „V poslední chvíli!“.¹⁹ Návrh zákona byl v tomto článku charakterizován jako „prvý zákon v naší republice, při němž dochází k otevřenému útoku tajné i zjevné reakce proti důsledkům převratu“.²⁰ K přípravě a prosazení návrhu zákona byla podle autora článku záměrně zvolena znervóznělá doba po odhalení vyzvědačství německého poslance Aloise Baerana z Brna (proslulého předtím v lednu 1922 také útokem smrdutou kuličkou v Poslanecké sněmovně²¹), a dále

15 red.: Co se vlastně stalo. Volná myšlenka 14, 1923, č. 12, s. 1.

16 Tamtéž.

17 red.: Proti vládnímu návrhu t. zv. zákona na „ochranu republiky“. Volná myšlenka 14, 1923, č. 9, s. 5.

18 Tamtéž.

19 Motyčka, Jaroslav, V poslední chvíli! Volná myšlenka 14, 1923, č. 10, s. 1.

20 Tamtéž.

21 Alois Baeran hodil 27. ledna 1922 ve směru předsedy Poslanecké sněmovny Františka Tomáška smrdutou skleněnou kuličku (někdy se psalo též o smrduté pumě či smrduté bombě) naplněnou sulfidem amonným, načež se v síni zákonodárského sboru rozšířil zápach zkažených vajec.

především atentát na ministra Aloise Rašína v lednu 1923.²² Autor motivy k přípravě zákona vysvětloval v podstatě pojmy, vypůjčenými z psychologie: zmíněnými dvěma událostmi podle něj vzniklo „horečné napětí, jistá nervóza“, které „podlehla nejen veřejnost, ale i rozhodující činitelé ve státě. V rozčilení volalo se po policii. Reakce chopila se iniciativy. Z ní vyšel návrh na omezení a spoutání občanských svobod pod sympatickým názvem návrhu zákona „na ochranu republiky“ (...).“ Byl to „pokus byrokratické reakce na zachování privilegií, a projev strachu lidí malého ducha ze svobody tisku, hlasitého slova, strachu z myšlenky!“²³ Název zákona byl také od té doby v časopise Volná myšlenka nejčastěji uváděn takto v uvozovkách (popřípadě se slovem „ochranu“ v uvozovkách).

Jako příklad zvláště nepřijatelného ustanovení uvedl ve svém článku Motyčka takzvané „štvaní pro náboženskou příslušnost“. Přitom byla Volná myšlenka perzekvována již roku 1922 podle § 303 tr. z. za pouhý plakát a článek s projevem o „světci temna Janu Nepomuckém“, ve kterém byly zabaveny citáty z děl předních vědců (Palackého, Dobrovského) a také z básníka J. S. Machara. Zabaven byl dále také překlad Grassmannovy německé brožury „Morálka katolického světce Alfonse de Liguori“²⁴ coby „pobuřování“, přestože v sousedním Německu byla vydávána bez omezení ve statisícových nákladech.²⁵ „A tyto zaostalé názory,“ shrnoval Motyčka, „které nenazveme po zásluze jen proto, abychom se vyhnuli konfiskaci, měly nebo mají být novým zákonem „na ochranu republiky“ nejen utvrzeny a posíleny, nýbrž měl nebo má být jím dán byrokracii přímo příkaz, aby „ostřeji“ nežli dosud stíhala každý projev pravdy, je-li v odporu s privilegovanou pověrou!“²⁶ Autor se utěšoval alespoň zprávou, že k návrhu zákona bylo v ústavně-právním výboru Poslanecké sněmovny Národního shromáždění podáno mnoho pozměňovacích návrhů, mj. i poslancem a činovníkem Volné myšlenky Theodorem Bartoškem.²⁷

To se skutečně stalo, avšak proti návrhům se však podle Bartoška postavil užší výbor koalice „ústý nejlivnějšího svého člena msgra Šrámka. Stáli jsme tedy před otázkou, zda se máme skloniti před diktátem klerikálním, či zda a jak máme postupovat dále samostatně.“²⁸ Bez šance získat pro pozměňovací návrhy podpisy kolegů z vlastní politické strany, zastrašených jejím vedením, či poslan-

---

22 Motyčka, J.: V poslední chvíli!, s. 1.

23 Tamtéž.

24 Grassmann, Robert: Morálka katolického světce doktora Alfonse Maria de Liguori. (Podle 89. něm. vyd. přeložil Notus). Praha 1922.

25 Tamtéž.

26 Motyčka, J.: V poslední chvíli!, s. 1.

27 Tamtéž.

28 red.: Co se vlastně stalo, s. 1.

ců, z jiných politických stran koalice, rozhodli se čtyři disidenti ze strany čs. socialistů oslovit opoziční poslance, jejichž podpisy byly jedinou cestou, jak v plénu vůbec navrhnout pozměňovací návrhy k projednání (bylo třeba 21 podpisů). Tyto podpisy pak byly od opozičních poslanců skutečně získány, což umožnilo pozměňovací návrhy k velké nelibosti koalice i vedení strany československých socialistů předložit.²⁹

Nakonec byl 7. března 1923, v noci z úterka na středu, návrh zákona v původní podobě schválen v prvním čtení Poslaneckou sněmovnou. Několik dní nato, 11. března, přinesla Volná myšlenka rozsáhlý článek „Za demokracii, vládu lidem a pro lid“, ve kterém charakterizovala návrh zákona slovy, že „nebylo dosud, mimo ústavní zákony, v parlamentě našem jednáno o zákonu tak významném a důležitém, jako je zákon tento. Ba, praktické důsledky jeho mají a budou mít význam daleko větší než zákony ústavní.“³⁰ Velmi kladně bylo v časopise Volná myšlenka nepřekvapivě oceněno a vyzdviženo vystoupení poslance Theodora Bartoška proti návrhu zákona při projednávání ve sněmovně, které se podle autora článku stalo senzací: „Bylo to vystoupení rozhodné, vážné, mužné! Klidné a mírné ve slovech – radikální ve věci – bylo zdrcujícím odsudkem nynějšího koaličního systému, za něhož demokracie, „vláda lidu, lidem a pro lid“,³¹ octla se v rukách pěti více méně „silných“ jedinců a poslanci, volení zástupci lidu, degradovaní na pouhopouhé hlasovací nástroje, kývaví roboty, kteří nesmějí myslet a také nemyslí...“³²

Bartoškův projev nebyl skutečně jen časovou kritikou, nýbrž začínal přímo kritikou všeobecnou, kritikou rychlého úpadku československého parlamentarismu: „Nelze mlčet k metodám, jež zavládly v této sněmovně při usnášení právě nejdůležitějších zákonů. Máme vlastně zákony dvojí: malé o dvou až tří, neb málo paragrafech, jež se své látky jen tak zlehka dotknou a vyřízení odsunují na cestu nařizovací.“³³ Ba usnesli jsme již i zákony, které praví, že se vláda zmocňuje, aby pouhým nařízením měnila zákonný text. Druhá kategorie zákonů závažných a obsahných bývá usnášena s matematickou pravidelností na konci období zpravidla ve zkráceném řízení, k hlasování dochází pak po celonočních, případně celý den i noc trvajícím zasedání, kdy myslet a uvažovat vůbec již nelze. Nadto zavládly metody,

29 red., Co se vlastně stalo, s. 1.

30 Motyčka, Jaroslav: Za demokracii, vládu lidu, lidem a pro lid. Volná myšlenka 14, 1923, č. 11, s. 1.

31 „[G]overnment of the people, by the people, for the people“, známý výrok Abrahama Lincolna, prezidenta Spojených států amerických, v tzv. gettysburském projevu roku 1863. V českém prostředí byl tento výrok velmi oblíben, s odkazem k němu se setkáváme na mnoha místech, mj. i v Prohlášení nezávislosti národa československého z října 1918.

32 Motyčka, J.: Za demokracii, vládu lidu, lidem a pro lid, s. 1.

33 Tj. na vydání podrobné, reálné právní úpravy příslušným ministrem pomocí nařízení, které neprocházelo schválením zákonodárného sboru. Ten tak byl obcházen a jeho skutečná zákonodárna moc byla „tunelována“ tím kterým ministrem – pozn. aut.

jež, chceme-li již chránit demokraticko-republikánské zřízení, by měly býtí nejestřejšími opatřeními zamezeny především. Zavládl režim, který nelze nazvatí demokratickým, nýbrž oligarchickým. Většina sněmovní má 156 poslanců pěti stran... Nepochybuji o tom, že kdyby 156 zralých a rozvážných mužů a žen této koalice, bytí náleží i protichůdným programům a názorům světovým, uznali při zralé úvaze určité zákonné opatření nezbytným, že dalo by se o něm předpokládatí, že jest opatření takové skutečně nezbytností státu. Ve skutečnosti však nerozhoduje tu těchto 156 lidí, není možnosti, aby každý z nich nezakrytě projevil to, co káže mu jeho svědomí, osobní čest a poslanecká povinnost, o tom, co se má státí zákonem, co na té které předloze smí nebo nesmí býtí měněno, rozhoduje mimo vlastní sněmovní jednání velmi úzký sbor politiků, kteří osobují si právo, aby zavazovali členy klubu bez ohledu na osobní stanoviska takto vázaných, bez ohledů na smýšlení občanstva mimo sněmovnu a bez ohledu na programy a zásady, jež hájíti a prosazovati byli jsme občanstvem poslaní do této sněmovny. Ujímá-li se praxe, že poslanec většinové strany smí uleviti svému svědomí nanejvýše jen v důvěrné poradě klubu, nebo nějaké neoficiální předporadě a že ve výboru, je-li disciplinovaným straníkem, má pouze mlčeti a hlasovati pro vládní návrhy, může-li přímo ne jen proti duchu, ale i proti výslovnému znění naší ústavní listiny (§ 23) býtí zamezováno většinovému poslanci, aby sněmovně podával pozměňovací návrhy, pak hrozí nebezpečí, že parlament bude velmi oslaben ve své vážnosti, stane-li se místo shromážděním vážných a své zodpovědnosti vědomých politiků jakousi bizarní tělocvičnou, kde většinoví poslanci provádějí prostocviky dle příkladu svého cvičitele-zpravodaje.³⁴ Stejně tak Bartošek protestoval proti „nedemokratickým metodám, jež vžily se již v této sněmovně, a jež jeví se kupř. v tom, že nemá býtí pozměňovacích návrhů...“³⁵ Za sebe i za podobně liberálně a prodemokraticky smýšlející kolegy uzavřel, že podávají pozměňovací návrhy, jednak z důvodů věcných, jednak proto, že „nestrpíme zneuctění a snížení své poslanecké funkce na pouhou mechanickou činnost hlasovací, jednak též proto, že osnova obsahuje ustanovení, s nimiž nám souhlasiti není možno, podáváme k ní některé návrhy pozměňovací.“³⁶ Na závěr vyzval poslance, aby hlasovali tak, jak jim velí jejich svědomí. Sám proto pak s některými kolegy hlasoval proti návrhu.

V následujícím čísle Volné myšlenky, vyšlém 18. března, pak vedení Volné myšlenky československé otisklo zásadní prohlášení k zákonu na ochranu republiky. Uvedlo v něm, že i když byl přijat tento zákon, Volná myšlenka nehodlá měnit v ničem taktiku své práce, spočívající již před válkou ve výchově občanů k republikanismu a v protirakouské pozici během války. Zároveň organizace poukázala na

---

34 Motyčka, J.: Za demokracií, vládu lidu, lidem a pro lid, s. 1.

35 Tamtéž.

36 Tamtéž.

významnou účast svých členů a příznivců v boji za samostatnost a demokracii: „Nebylo náhodou, že na předních místech zahraniční revoluce byli právě lidé, kteří buď byli přímo členy našeho hnutí, spolupracovníky listů, nebo jinak s námi spolupracovali – a nebylo rovněž náhodou, že právě v žalářích a internátech rakouských byla taková řada volných myslitelů.“³⁷ Hlavním politickým měřítkem tak měla být podle Volné myšlenky československé svoboda hledání pravdy, a tedy potažmo i svoboda sdělování vlastního mínění, tedy svoboda projevu: „Vycházejíce z přesvědčení, že v republice naší, v národě s tradicemi husitskými lze vládnouti jedine pravdou, upravujeme svůj poměr k vládám tohoto státu podle toho – v jakém poměru ony stojí k pravdě“.³⁸ Jinak se organizace odmítla zákonu na ochranu republiky jakkoli přizpůsobovat, jakkoli mu ze strachu ustupovat: „Na našem výchovném a uvědomovacím díle nemusíme a nebudeme měnit ničeho. Půjdeme touže cestou za stejným cílem jako dříve: Budeme hájit svobodu myšlenky lidské, rozptylovat pověry a bořit předsudky v oboru náboženském, politickém, hospodářském, sociálním i kulturním. Budeme učit lidi myslet a domýšlet. Neznajíce opportunity ve věcech svědomí, půjdeme právě jen za jeho hlasem a v pevném přesvědčení, že tak nejlépe sloužíme republice – budeme lidu československému říkat pravdu – a vždy jen pravdu.“³⁹ V svolání bylo zároveň znovu zmíněno, že se členové Volné myšlenky snažili, aby byla „některá příliš pružná ustanovení“ zákona změněna tím způsobem, aby „nemohla být zneužita proti hnutím nepohodlným vládě a byrokracii“, a za tímto účelem byla podána řada pozměňovacích návrhů.⁴⁰ Volná myšlenka československá tím zdůrazňovala, že pouze post festum nekritizuje, nýbrž že se její členové snažili nejhorší prvky návrhu zákona odstranit. Autoři svolání rovněž konstatovali, že držitelé moci téměř vždy pohlížejí a pohlíželi i v minulosti na nové myšlenkové proudy negativně. Myšlenkám však nemají být kladeny překážky a nemají být omezována občanská práva ani svobody.⁴¹

Kritika některých prvků zákona

Přestože mezi články ve Volné myšlence převažovala kritika obecnější, celková a principiální, některé články se věnovaly i dílčím otázkám. Upozornit je třeba především na článek o trestu smrti v návrhu zákona. Tisk šířil podle autora článku „patrně nevědomky“ mínění, že „ve vládním návrhu není trestu smrti“.⁴²

37 red.: Volná myšlenka a zákon na ochranu republiky. Volná myšlenka 14, 1923, č. 12, s. 1.

38 Tamtéž.

39 Tamtéž.

40 Tamtéž.

41 Tamtéž.

42 Motyčka, Jaroslav: Trest smrti v zákoně na ochranu republiky. Volná myšlenka 14, 1923, č. 14, s. 1.

Článek ve Volné myšlence však upozornil, že trest smrti byl do zákona nenápadně vrácen pomocí drobného ustanovení: „[s]krývá se v stydlivé stylizaci – že trestem, uvedeným v odst 1. paragrafu 7., tj., že doživotním žalářem se trestá, neustanovuje-li platné právo trestu přísnějšího“,⁴³ což recipované trestní právo staré monarchie vskutku stanovilo: trest smrti za určité závažné trestné činy. Tak se nenápadně dostal trest smrti i do zákona na ochranu republiky. Představitel Volné myšlenky to pobouřilo: „Pro nás, volné myslitele, je tento způsob nejen dokladem neuvěřitelné nemožnosti, neupřímnosti a nepravdovosti – nýbrž i hrozivým symptomem toho, kam až zacházejí někteří z nynějších držitelů politické moci.“⁴⁴

Trest smrti byl mezi bezvěrci spíše nepopulární. Mnozí z nich jej pokládali za středověký přežitek a jako stoupenci pokroku (ať již tento pojem chápali jakýmkoli způsobem) podporovali požadavek jeho odstranění z právního řádu vůbec, spolu s dalšími podobnými požadavky na modernizační reformu trestního práva, jako bylo – pro bezvěrce arci na prvním místě – odstranění všech trestných činů chránících privilegované postavení náboženství, anebo náboženství explicitně netematizujících, avšak vytvořených z náboženských příčin a pod vlivem náboženských představ,⁴⁵ a dlouhé řady požadavků dalších, např. humanizaci výkonu trestu, důraz na převýchovu a znovuzačlenění trestaného do společnosti, zavedení podmíněného odsouzení (tento v zásadě jediný modernizační cíl byl roku 1919 uskutečněn – a zastánce modernizace trestního práva proto patrně velmi nepříjemně zaskočil § 35 zákona na ochranu republiky, který u osob starších 18 let, tj. u drtivé většiny obžalovaných podle zákona na ochranu republiky, právě podmíněné odsouzení v zásadě vyloučil⁴⁶), dále zásadního zmírnění trestní represe ve věcech tiskových a politických, zavedení trestního soudnictví pro mladistvé apod. Motyčkův článek ve Volné myšlence proto nepřekvapivě pokládal ustanovení o trestu smrti za „trapné a bolestné,“ a dodával: „[m]ůže-li být v Evropě i v Americe řada států, které dávno již trest smrti ze svého zákonodárství vymýtily – proč nemáme i my jít za jejich příkladem? Proč máme právě pokračovat ve šlépějích Rakouska, Německa, Maďarska i Ruska, tedy států, jejichž asiatské, barbarské me-

---

43 Tamtéž.

44 Tamtéž.

45 Například trestnost sexuálních styků mezi muži v § 129 tr. z. Srov. Seidl, J. – Nozar, L.: Mechanismy a míra trestněprávní perzekuce homosexuality podle trestního zákona z roku 1852. In: Seidl, J. a kol.: Od žaláře k oltáři. Emancipace homosexuality v českých zemích od roku 1867 do současnosti. Brno 2012, s. 19n.

46 Pro kategorii zločinů je vyloučil zcela, pro kategorii přečinů a přestupků umožnil jejich vyloučení, „vyžaduje-li veřejný zájem výkonu trestu“, tedy ponechal vyloučení na úvaze soudu. Toto opatření se mohlo osobám usilujícím o modernizaci trestního práva, jevit jako výsměch zákonodárce někdějšímu úspěšnému zavedení podmíněného odsouzení roku 1919.

tody nás vždy tolik rozhořčovaly? Odsuzujeme-li prolévání krve v Rusku a Maďarsku, nemůžeme a nesmíme souhlasit ani se zákonem, který je připouští proti třebaš zločinnému jednotlivci.⁴⁷

Kritika msty stranickým disidentům

Vedení strany československých socialistů, rozhněváno ostrou kritikou i opovržlivostí této skupinové vzpoury, reagovalo okamžitě, svolalo noční schůzi výkonného výboru a na ní ve 2 hodiny v noci vyloučilo všechny čtyři ze strany: Theodora Bartoška, Bohuslava Vrbenského, Luisu Landovou-Štychovou i Václava Draxla.⁴⁸ Za zmínku stojí, že známá bojovnice za práva žen a členka strany Františka Plamínková,⁴⁹ která se této skupiny poslanců zastala, byla ze msty posléze sama rovněž ze strany vyloučena, a to svou místní organizací v Praze na Starém Městě. Teprve poté, co předsednictvo strany, spatřující v tom nežádoucí krok, v místní organizaci intervenovalo, tato vyloučení Plamínkové ze strany zrušila.⁵⁰ Znovu se k problému vyloučení poslaneckých disidentů vrátil také další článek Jaroslava Motyčky, kladoucí čtenářům a veřejnosti otázku: „Je poslanec zřízcenec strany? Je jejím exponentem, který může být vypovězen kdykoli, když odepře podrobiti se rozhodnutí instancí strany, na jejíž program byl zvolen?“⁵¹ Odpověděl si záporně, poukazem na § 22 ústavní listiny, stanovící, že členové Národního shromáždění vykonávají svůj mandát osobně a nesmějí od nikoho přijímat příkazy (§ 22 odst. 1), ba zavazují se mandát „zastávat podle svého nejlepšího vědomí a svědomí“ (§ 22 odst. 3) – autor proto shrnoval, že pokud poslanec nebo senátor vykonává mandát způsobem, který mu ústavní listina stanoví, sotva se tím může dopustit z hlediska stranického „činu nečestného“, jak bylo ve straně čtyřem disidentům kladeno za vinu.⁵² Naopak opačný postup, upřednostnění vnitřních stranických řádů či takzvané stranické disciplíny před ústavní listinou, zapírání svého svědomí a hlasování proti němu, mohlo být podle Motyčky sotva jedním čestným.⁵³

47 Motyčka, J.: Trest smrti v zákoně na ochranu republiky, s. 1.

48 Motyčka, J.: Za demokracii, vládu lidu, lidem a pro lid, s. 1.

49 Plamínková kandidovala za stranu roku 1920 neúspěšně do Senátu. Později, roku 1921, se vzdala místa v předsednictvu i ve výkonném výboru strany a zůstala jen místopředsedkyní ústřední komise žen, srov. dílo citované v následující poznámce.

50 Uhrová, Eva: Františka Plamínková – má víra v ženu je základ mé práce. In: Pozapomenutí lidé prvních let Československa. Právo – politika – sociální záležitosti, eds. Jan Kober, Stanislav Holubec. Praha 2023 (v tisku).

51 Motyčka, Jaroslav: Politické poznámky (Skutky čestné a nečestné). Volná myšlenka 14, 1923, č. 12, s. 3–4.

52 Tamtéž, s. 3.

53 Tamtéž, s. 3.

Také postupem poslanců sledovaný cíl, tj. učinit některá ustanovení onoho zákona „jasnějšími a přesnějšími – aby nemohla být ani zneužívána ani obcházena“ sotva mohlo být hodnoceno jako čin nečestný.⁵⁴ Vyloučení čtyř stranických nonkonformistů vyvolalo v tehdejším československém veřejném prostoru velkou pozornost. Volná myšlenka také některé útoky na ně svými zprávami a notickami odrážela a ironizovala, mj. například reagovala na škodolibý text římskokatolického fundamentalisty Jaroslava Durycha.⁵⁵

Kritika vyloučení čtyř poslanců z politické strany však měla ještě další vývoj. Přestože v člancích, uveřejněných ve Volné myšlence o vyloučení čtyř poslanců zůstávala patrná vesměs určitá rezerva – v podobě vyjádření, že autoři v zásadě nechtějí posuzovat vnitřní pravidla politické strany a že věc čtyř poslanců byla vnitřní věcí strany, pokud by byli vyloučeni z disciplinárních příčin, avšak deklarované vyloučení pro údajně „nečestné“ jednání již celou záležitost posunulo z oblasti disciplinární do oblasti mravní.⁵⁶ Československá strana socialistická vnímala (jakkoli to realitě patrně příliš neodpovídalo) Volnou myšlenku jako organizaci jednoznačně spřízněnou s poslancem Bartoškem. Když se pak tento politik po svém vyloučení ze strany pokusil objíždět některé venkovské organizace Československé strany socialistické a propagovat tam ideu založení nové socialistické strany, pokusila se Československá strana socialistická o protiútok tím, že začala agitovat mezi těmi členy Volné myšlenky, kteří byli zároveň členy strany, za obnovení kdysi před válkou existující, avšak posléze zaniklé organizace „Sdružení bezkonfesních stoupců čl. strany socialistické“, coby trabant této politické strany.⁵⁷ Volná myšlenka v reakci na to důrazně varovala před tříštěním sil, na druhé straně však nabízela novému sdružení spolupráci „na kulturním povznesení československého lidu a osvobození jeho z jařma klerikalismu“.⁵⁸ Tato snaha o separátní bezvěreckou organizaci československých socialistů nakonec nebyla úspěšná, naznačuje však rivalitu a snahu dobového vedení čs. socialistů ovládnout a manipulovat alespoň určitou část bezvěrců ve prospěch vlastní politické linie.

---

54 Tamtéž.

55 Podotkla, že „mluví o čtyřech poslancích jako o jmelí, „jež se chytá jen na topoly“ a prozrazuje hanebně špatnou znalost jak botaniky, tak slušnosti, obvyklé mezi vzdělanými lidmi. Co o nich sežvanil – jak říkával také Bloy – je neslušnost, poněvadž není pravda, že pí. Štychová „měla odvahu k hnusu, žádajíc veřejně pro ženu právo býti nevěstkou“. Volná myšlenka se ohradila rovněž proti Durychovu tvrzení, že „atheism důsledný je destruktivní, plenívé a rozkladné zlo“. J.: Květy zla. Volná myšlenka 14, 1923, č. 12, s. 1–2.

56 Naše stanovisko k událostem v čl. straně socialistické. Volná myšlenka 14, 1923, č. 15, s. 2.

57 Tamtéž, s. 2.

58 Tamtéž.

Promýšlení společenské pozice Volné myšlenky československé

Při vši zlé krvi, která v souvislosti s návrhem zákona na ochranu republiky vznikla, bylo zmíněné napětí s Čs. stranou socialistickou pro Volnou myšlenku československou užitečné v tom, že ji přivedlo k dalšímu propracování a artikulaci své vlastní pozice k politickým stranám a jejich zájmům, což jednak navazovalo na vzrůstající politickou tenzi v samotné Volné myšlence (podobně jako i v řadě jiných organizací v letech, následujících po rozkolu v sociální demokracii roku 1920) a nebylo bez významu ani pro její další vývoj, jak měl ukázat zvláště sjezd Volné myšlenky československé v Pardubicích roku 1925 a vývoj v organizaci v období po něm. Ve veřejném prohlášení, které Volná myšlenka československá vydala, lze číst věty, vymezující ji jako organizaci „bezkonfesních občanů a příslušníků všech pokrokových stran politických“. Tito podle prohlášení „neutkvívají ve slepé víře v samospasitelnost své strany a nevěří v absolutní neomylnost jejich vůdců (...) [j]ako volný myslitel nepřijímá nekriticky učení a příkazy církve, tedy ani ve straně politické nemůže činiti jinak“.⁵⁹ Volná myšlenka má „vedle svého kulturního poslání také ještě zvláštní poslání politické: pěstuje city vzájemné solidarity všech dobrých a upřímných přátel pokroku a pokládá za svoji povinnost pozvednouti svého hlasu vždy tam, kde z jakýchkoliv důvodů, tedy i důvodů stranicko-politických, činí se pokusy potlačiti svobodu svědomí a přesvědčení, ať již jednotlivců či celých skupin.“⁶⁰ Nemělo to však znamenat „nadstranické stanovisko“, ale spíše snahu „působiti k zmírnění nárázů“ a „působiti na jednotlivce, kteří rozcházejí se pro názorové rozdíly, aby nezacházeli příliš daleko, tak aby se mohli v důležitých a vážných chvílích opět sejíti“.⁶¹

Kritika zákona a způsobu jeho přijetí senátorem Františkem Krejčím

Jedním z kritiků zákona na ochranu republiky byl také František Krejčí, senátor Národního shromáždění, filosof a profesor Filosofické fakulty Univerzity Karlovy. Tento učenec byl sám dlouholetým příznivcem a členem Volné myšlenky a těšil se v bezvěreckém hnutí značné autoritě. Krejčí byl také na samém počátku veřejných polemik o zákoně původcem paroly, která se stala poměrně populární, totiž, že se nejedná o návrh zákona na ochranu republiky, nýbrž o návrh zákona na ochranu koalice.⁶² Přestože nakonec, z příčin, jejichž rozbor nelze na tomto místě podat, Krejčí souhlasil s hlasováním pro návrh zákona v Senátě, jeho úvahy o něm a o celkovém kontextu jeho přijímání zůstaly nadále pronikavě kritické.

59 Tamtéž.

60 Tamtéž.

61 Tamtéž.

62 [Krejčí, František]: Prof. dr. František Krejčí: Řeč, kterou měl mít v Senátě při debatě o zákonu na ochranu republiky míti, ale neměl. Volná myšlenka 14, 1923, č. 13, s. 1.

Krejčí si tyto své poznámky pro zasedání Senátu, na kterém měl být návrh zákona, přijatý Poslaneckou sněmovnou, projednáván, připravil v podobě rozsáhlé řeči. Nakonec však byl donucen od jejího přednesení upustit. Řeč však poskytl Volné myšlenky k uveřejnění, a ta ji otiskla pod výmluvným titulkem.⁶³ Krejčího řeč byla přes jím deklarované hlasování pro návrh zákona ukázkou důkladné a vtipné kritiky nejen návrhu zákona, ale i tehdejší vládní koalice, a zvláště pak její politické, parlamentní a stranické praxe. Ostře kritizoval také vyloučení svých čtyř stranických kolegů.⁶⁴ Krejčí ve své řeči přímo sžíravým způsobem napadl dobový úpadek parlamentarismu, tedy vyprázdnění činnosti parlamentu pod diktátem nikým nevolených grémií a také svolnost poslanců a senátorů a vedení jejich sněmoven s tímto stavem. „Vím, že vlastně podnikám něco, co jsme si zde v Senátě navykli považovati za zbytečné,“ řekl úvodem skoro omluvně, a dodal: „[v]ím, že každé takové namáhání členů Senátu, uplatnití také trochu svoje vlastní mínění vedle toho, co je obsaženo v maršrutě, dané Senátu diktátem dolní sněmovny, anebo lépe řečeno diktátem těch několika lidí hrdinské odhodlanosti, kteří nezištně vzali na sebe tíhu starostí o ten náš milý národ a stát, takže senátoři v němém a vděčném úžasu potřebují jen ruce zvednout a své dílo na vybudování republiky vyčerpají hlasováním, – vím, že každé namáhání, které jde za tuto sféru činnosti Senátu, přijímá se s nakyslým úsměvem, výmluvně naznačujícím otázku: Ale nač to? K čemu to? – jako by se to nesrovnávalo s úlohou, kterou Senátu vykazuje veřejné mínění a na kterou nemusíme býti pyšní. (...)“⁶⁵. Sám se domníval znát možné prostředky k nápravě, k jejichž užití se však nedostávalo politické vůle: „Senát může říci prostě: nepečem, může si zastávkovat, postavit hlavu a pasivní rezistencí vynutití respekt i od sněmovny⁶⁶ i od vlády. Ale to by ovšem muselo předsednictvo chtít – a nebýt pouhým exponentem právě toho činitele, který dostal moc do rukou a který drží všechnu parlamentní mašinérii na drátkách. To ovšem není myslitelné u nás anebo aspoň ne teď, kdy se tato podřízenost Senátu pokládá za nutné zlo, přinášené v oběť státu. Není a nebude nám pomoci, když si nechceme nebo nemůžeme pomoci sami.“⁶⁷ Návrh zákona byl Krejčímu „výrobkem koalice“ a ta „stojí o jeho schválení s takovou rozhodností, že to až zarazí“.⁶⁸

---

63 „Řeč, kterou měl mít v Senátě při debatě o zákonu na ochranu republiky míti, ale neměl“.

64 Tamtéž.

65 Tamtéž.

66 Tj. Poslanecké sněmovny – pozn. autora.

67 Tamtéž.

68 Bezohledné prosazování zákona koalicí („neklidný spěch, to hartusení, aby byl odhlasován, to justamentní vykřikování z jistých stran, že musí být proveden, děj se co děj“) jej vedlo k úsudku, že to není situace státu, která by tento zákon vyžadovala, ale jen křehká situace vládní většiny a koalice, „zájem několika koaličních stran“. Tamtéž.

Za svou osobu k tomu dodal: „[m]ůj názor na koalici dnešní⁶⁹ je slavnému Senátu znám. Myslím (...) že koalice toho složení jako dnešní jest něco, co by nemělo být, protože je to na škodu republiky, jejíž existence a zdárný vývoj může být zabezpečen jen principy pokroku a sociální reformy, které právě touto koalicí jsou znemožňovány. Není pravda, že koalice je nutností, popřípadě nutným zlem. To je výmluva, neměli jsme koalici a nemusíme jí míti zas; národové a státy kolem nás dobře jdou s úřednickým ministerstvem. (...) Podle výsledku poznává se čin, podle plodů strom; výsledky koaličního režimu nejsou takové, aby se pokrokový člověk pro ně nadchnul. Takto pohlížeje na situaci, nemám příčiny, abych odstránil to, co je schopno připravit takové politice pád, a proto budu hlasovati pro návrh zákona na ochranu republiky.“⁷⁰ Výslovně přitom setrval na svém mínění, že zákon na ochranu republiky „není nutný, ježto nevyplýnul ani z potřeby, dané celkovou situací zahraniční a vnitřní, ani z nějaké ideje, jejíž uskutečnění je kategorickou podmínkou zdárného vývoje národa a státu“.⁷¹

Nadbytečnost a společenská škodlivost ochrany náboženství v předpisech trestního práva

Tradiční argumentační strategií byla kritika nadbytečnosti ochrany náboženství v trestněprávních předpisech, s níž se lze setkat u bezvěreckých spolků tak či onak dlouhodobě již od sklonku 19. století. Nutně se tedy objevila i v textech, věnovaných zákonu na ochranu republiky. Kritizovala existenci ustanovení na ochranu náboženství (v zákoně na ochranu republiky i ve starších trestních předpisech) jako nadbytečnou a jako přežitek někdejší nadvlády církve nad společností. Určitou sumarizací v tomto směru argumentace, v níž vedle starého předlitavského trestního zákona hrála negativní úlohu také některá ustanovení zákona na ochranu republiky, byl například článek J. Ludvíka, vyšlý rok po začátku snah vládní koalice posleďně uvedený zákon připravit a přijmout. Ludvík charakterizoval zákon na ochranu republiky jako zákon „rakušáckého ducha“, tedy ducha stejného, jako jím negativně nahlížený starý trestní zákon.⁷² Skutečnost, že republikánský a demokratický režim nedokázal odstranit stará ustanovení ani pět let po převratu, jak se zdá, vyvolávala mezi bezvěrci nemalou frustraci.⁷³ Mnoho z nich mohlo s Ludvíkem podrážděně

69 Jednalo se o vládu ministerského předsedy Antonína Švehly, jmenovanou 7. října 1922 a vládoucí do prosince 1925. Tvořili ji agráři, sociální demokraté, lidovci, českoslovenští socialisté a národní demokraté.

70 Tamtéž.

71 Tamtéž.

72 Ludvík, J.: Naše zákony. Volná myšlenka 15, 1923, č. 4, s. 1–2.

73 Sledovatelná je v podstatě v nemalé části tiskových projevů autorů spojených s Volnou myšlenkou již od roku 1919 – na podrobnější rozbor a příklady zde není místo. Byla mj. i důsledkem

zvolat: „Co to znamená: rušení náboženství, prokazování opovržení, šíření nevěry, posmívání se, zlehčování, popuzování k zášti? Řekne-li někdo, že tomu neb onomu učení církevnímu nevěří, že např. povídání o potopě světa je nesmysl, že taková potopa nebyla a není vůbec možná, že ten nebo onen zázrak se nestal apod., bude vždy příslušník dotyčné církve vidět v tom rušení náboženství, opovržení k němu, šíření nevěry, posměch, zlehčování a popuzování k zášti, ačkoli takový výrok v očích člověka nepředpojatého jest pouze projevem vlastního úsudku a kritiky.“⁷⁴ Ludvík pak argumentoval, že je-li dovoleno kritizovat a posuzovat obory jako matematiku, filosofii, právnictví či přírodní vědy, „proč bych nemohl posuzovati náboženství, které jest přece také jenom výsledkem lidského přemýšlení a, jak na zaniklých i nově se tvořících systémech náboženských vidíme, se ve skutečnosti také vyvíjí a mění, a tudíž není nijak nedotknutelným. Právě projevy takové mohou vésti k náboženskému vývoji a zabrániti jeho zkostnatění a zaostalosti...“⁷⁵ Především však upozorňoval, že náboženské skupiny by byly dostatečně chráněny již obecnějšími ustanoveními zákonů (skutkové podstaty krádeže, loupeže, poškození majetku, popřípadě další jiné), pomocí jichž lze případně vážnější zásahy či útoky stíhat stejným způsobem, jako při útocích proti komukoli jinému.⁷⁶ To, co podle Ludvíka nemělo existovat, byla privilegovaná ochrana náboženství, zejména proti verbálním projevům jeho kritiků. Existence takové privilegované ochrany totiž, ať již v jakékoli podobě, vytvářela prostor pro zastrašování, šikanu a obtěžování kritiků náboženství (nebo pokusy o ně) pomocí trestního práva. Na půdě této privilegované trestní ochrany také vyrůstalo tradičně rozšířené udavačství některých římskokatolických kněží i laiků, kteří se neváhali proti kritice svých náboženských dogmat ze strany spoluobčanů udáními dovolávat zásahu státní moci, používat státní moc jako pomyslný meč k pronásledování odpůrců a kritiků svých dogmat. Z pohledu bezvěrců to ukazovalo jejich mravní nízkost a neschopnost čelit kritice racionálními argumenty.

Dvě ochrany s nestejným účelem

Řada ustanovení zákona na ochranu republiky tam, kde chránila před něčím „náboženství“, chránila zároveň jedním dechem i bezvěřectví („bez vyznání“).⁷⁷ Z pohledu bezvěrců však byla tato formulace pouhou licoměrností a formalistním opatřením, které mělo zastřít skutečný účel oněch ustanovení návrhu, resp. zákona, jednalo se tedy vlastně o dvě ochrany s nestejným účelem, z nichž pouze jedna byla skutečná (jako již za starého režimu) a měla umožnit případnou trestní perzekuci kritiků náboženství, zatímco druhá měla v podstatě pouze funkci kamuflážní či de-

---

velkých nadějí, které bezvěrci spojovali s demokratickou republikou.

74 Ludvík, J.: Naše zákony, s. 1–2.

75 Tamtéž.

76 Tamtéž.

77 Např. § 14 odst. 3 zákona na ochranu republiky.

korativní. Bezvěrci byli přesvědčeni o tom, že svá stanoviska mohou snadno obhájit racionálními argumenty a nepotřebují tedy něco z jejich pohledu tak absurdního, jako ochranu před kritikou a zesměšňováním ze strany trestního zákona. Dávali najevo, že jsou to právě náboženské organizace, kdo má z veřejné kritiky náboženství hluboký strach, spojený s obavou z možného odchodu občanů z církve (resp. církví), a proto potřebují kritiku náboženství umlčovat pomocí privilegované trestní ochrany náboženství. Tento úsudek ostatně odpovídal dlouhodobým zkušenostem bezvěrců s praxí z doby před rokem 1918 i po něm. Připomenout lze v tomto kontextu široce známý případ trestní perzekuce učitelky z Ostrožské Lhoty na jižní Moravě. Ta byla roku 1922 obviněna ze zločinu rušení náboženství a přečinu urážky církve římskokatolické, jichž se měla dopustit tím, že četla žákům z epigramů Karla Havlíčka Borovského. Dále učitelka na dotaz žáka, zda věří na zázraky, uvedla, že na zázraky dříve věřila, nyní však na ně již nevěří, protože by Kristus nemohl hledět na nynější bídu a nasýtil by tisíce chudých a hladových. Někteří z žáků obecné školy se o tom zmínili doma rodičům, kteří pak učitelku udali. Případ perzekuce učitelky dobře ilustroval poněkud schizofrenní stav ve veřejném prostoru, v němž byl na straně jedné Havlíček přítomen coby součást českého národního literárního kánonu, a kde na straně druhé přes všechny snahy o změnu vlivem politicky patové situace přetrvávaly původní rakouské právní předpisy, objektivně neslučitelné se svobodou projevu a neslučitelné také se vzájemnou rovností náboženství a jiných světonázorů ve veřejném prostoru.⁷⁸

Potřeba neutrality státu ve světonázorových záležitostech

Bezvěrci často argumentovali, že platná právní úprava (ve starém trestním právu i v nově k němu přiřčeněném zákoně na ochranu republiky) je zcela nevyvážená, zatížená nadprávím, ochrannými privilegii pro církev a náboženské společnosti. Jako příklad bylo mj. poukázáno na policejní dozor nad schůzemi a shromážděními na straně jedné, a absence tohoto dozoru nad církevními shromážděními, zejména kázáními, na straně druhé.⁷⁹ Zejména při kázáních někteří kněží štváli proti bezvěrcům, zastrašovali své posluchače před odpadlictvím, a agitovali proti určitým politickým proudům a ve prospěch prokatolické lidové strany, na straně druhé. „Kdyby zákon měl býti do písmene prováděn,“ dodával J. Ludvík, „musilo by býti zároveň nařízeno, aby četníci s notesem v ruce na kázání a bohoslužby chodili a provinivší se kněze hned při činu zatýkali.“⁸⁰ Stát měl podle něho a řady bezvěrců do těchto záležitostí nezasahovat ani ve prospěch církví, ani ve prospěch bezvěrců, neboť „[d]onucováním a zákazy se

78 Podrobněji k tomu srov. článek: Kober, Jan: Karel Havlíček Borovský jako rušitel náboženství? Případ trestní perzekuce učitelky obecné školy z první poloviny 20. let (v tisku).

79 Ludvík, J.: Naše zákony, s. 1–2.

80 Tamtéž.

duševní boj nerozhodne. Kněz jest také občanem a má politická práva. Proč jej v nich omezovati? Tvrdí-li se, že náboženství nemá s politikou nic společného a pakli kněz přece náboženství s politikou slučuje, jest věcí věřících dotýčně církve, aby dali najevo, že s takovým šestákovým náboženstvím nejsou spokojeni.⁸¹ Stoupenci Volné myšlenky byli přesvědčeni o síle rozumu, vůči němuž nemohou metafyzické představy dlouhodobě obstát. Byli proto optimističtí a pokládali jen za otázku času než prostřednictvím vzdělávání, šíření kultury, generační obměny a zlepšování lidského údělu náboženství zvolna vymizí. Stát měl být ve světonázorových záležitostech neutrální a tomu mělo být důsledně přizpůsoben i právní řád odstraněním ochrany náboženství. Ponechávání privilegované ochrany náboženství v trestních předpisech, nebo dokonce vytváření ochrany nové (jako v zákoně na ochranu republiky) tak podle nich mělo za následek „jenom zbytečné zatěžování úřadů a obtěžování státních občanů, jež někdy má dalekosáhlé následky“.⁸²

Závěrem

V jednom ze svých článků o zákonu na ochranu republiky Jaroslav Motyčka – patrně i s určitou pozdní lítostí – zmínil, že články proti zákonu na ochranu republiky ve Volné myšlence „byly psány s nejkrajnější rezervou, ačkoliv vládní návrh, tak jak byl podán sněmovně, zasloužil odmítnutí nejenergičtějšího. Nejen pro to, co v něm bylo zjevně, nýbrž, a zejména pro to, co v něm bylo skrytě k uzákonění navrhováno“.⁸³ Nižší struktury Volné myšlenky se vyjadřovaly ještě otevřeněji: například plzeňský krajský důvěrník Volné myšlenky psal na konci dubna 1923 členům ze svého kraje: „Nepřehlížejte, přátelé,⁸⁴ černé nebezpečí, které teď pod ochranou zákona „na ochranu republiky“ stane se výbojnějším a nebezpečnějším!“⁸⁵ Bezvěrecká perspektiva, poměřující veřejný prostor především nebezpečím církevního autoritářství a nesvobody, chápala demokracii jako vysoce hodnotný systém na ochranu volnosti jednotlivce i společnosti jako celku. Kritické myšlení, pochybování, pokud možno o čemkoli, a veřejná diskuse, měly být cestou k nalézání vhodných rozhodnutí při řešení společenských a politických otázek, při správě věcí veřejných i při výběru zástupců občanů do zastupitelských sborů. Zákon na ochranu republiky podle autorů z časopisu Volná myšlenka umožňoval kritiku, pochybování a veřejné diskuse dalekosáhle ochromit. Řada jeho klausulí byla podle nich formulována natolik vágně a gu-

---

81 Tamtéž.

82 Tamtéž.

83 Motyčka, J.: Trest smrti v zákoně na ochranu republiky, s. 1.

84 Přítel/přítelkyně bylo oficiální vzájemné oslovení členstva Volné myšlenky.

85 Místní sdružení plzeňského kraje V. M.! Volná myšlenka 14, 1923, č. 17, s. 5.

mově, že reálně záleželo především na pouhé politické vůli a zájmech toho, kdo aktuálně ovládal policejní a četnické složky (Ministerstvo vnitra), a kdo byl sto vykonávat svůj vliv jednak na státní zastupitelství coby orgán žaloby, a jednak na obecné soudy (obě Ministerstvo spravedlnosti), a dále na tzv. Státní soud, tedy zvláštní soud, zřízený ve vztahu k některým závažnějším materiím zákona na ochranu republiky. Taková volnost pro státní orgány se jevila být řadě textů z časopisu *Volná myšlenka* jednak nepatřičnou, jednak i velmi nebezpečnou. I když se tyto texty v intenzitě kritiky a v představě o případné možnosti oprav lišily, společná jim byla hluboce negativní zkušenost se státní perzekucí a s udučováním za starého rakouského režimu. Tato zkušenost s právem dosud existujícím (trestní zákon), i v republice znovu proti kritikům náboženství a církve používaným, a nově nadto potenciálně zostřeným právě zákonem na ochranu republiky, vedla „volné myslitele“ k ostražitosti a většinou k odmítání tohoto zákona. Jeden z již výše zmíněných článků končil své řádky v únoru 1923 přáním: „Nebude-li tohoto zákona zneužíváno k potlačování nebo kladení překážek propagaci zdravých a prospěšných názorů a ideí, třeba vládnoucím právě kruhům nepříliš příjemným – ukáže budoucnost. Návrh, tak jak byl podán – působí dojemem zákona výjimečného. Zbraně to jsou vždycky dvojsečné – a tudíž příliš, až příliš nebezpečné...“⁸⁶

Text vznikl s podporou výzkumného programu Strategie AV21 Globální konflikty a lokální souvislosti: kulturní a společenské výzvy, aktivita Emancipace – právo – politika, a s podporou na koncepční rozvoj výzkumné organizace ÚSP AV ČR, RVO: 68378122.

86 Motyčka, Jaroslav: Velká zodpovědnost. *Volná myšlenka* 14, 1923, č. 8, s. 1.

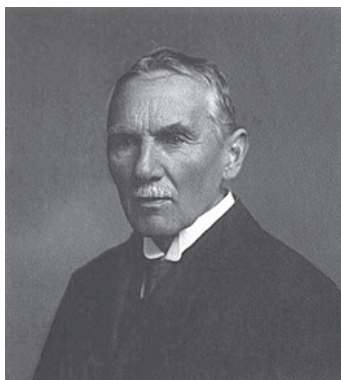
A law for clerical police informers? The Law for the Protection of the Republic through the Eyes of the Authors of the Volná myšlenka (Free Thought) Magazine at the Time of its Adoption

The article introduces readers to a little-known chapter in the history of restrictions on freedom of expression. Using the example of the magazine Volná myšlenka (Free Thought), the main organ of the largest Atheist association in the interwar, Free Czechoslovak Thought (Volná myšlenka československá), a large structure with about twenty thousand members at the time and a hundreds of local associations, it shows the varying range of cautious and even harshly critical reactions of the magazine's authors to the highly controversial 1923 draft law for the protection of the republic. The authors of Free Thought initially maintained a certain reticence towards the bill, but later increasingly viewed the bill and its rubbery formulations as dangerous not only to the interests of the Atheists but also to society as a whole. In relation to the adoption of the law itself, the magazine then gave space to some of its politically active members who subjected the bill to harsh criticism in the Chamber of Deputies and the Senate.

This criticism of the draft bill for enabling potentially wide range of persecution grew into a criticism of the decline of Czechoslovak parliamentarism, in which the committees, unforeseen by the constitutional charter, as well as political parties were able to pressure deputies and senators, "relegated to mere voting instruments, swinging robots", to a large extent to control the work of committees and decision-making in the chamber. This model was judged undemocratic by critical freethinkers, who considered it an oligarchy. They feared that the Law for the Protection of the Republic would be abused not only to persecute nonreligious critics of religion, but also to persecute and intimidate critics of the decline of Czechoslovak parliamentarism as well as the public criticism of powerful politicians, power groups and of political parties.. The non-religious perspective, which measured the public space primarily by the danger of religious authoritarianism and unfreedom, understood democracy as a valuable system to protect the freedom of the individual and society as a whole. Critical thinking, questioning, and public debate were to be a way to find appropriate solutions to social and political issues in governance. The Protection of the Republic Act, according to the authors of Free Thought, allowed to paralyze criticism, questioning and public debate and therefore posed in their eyes not only a threat to the Atheists or to the Czechoslovak society as a whole, but also to democracy itself.

Záhlaví titulní strany časopisu *Volná myšlenka*, 1923.

František Krejčí (1858–1934), profesor Univerzity Karlovy v Praze a významný stoupenec *Volné myšlenky* (Masarykův ústav a Archiv Akademie věd ČR)

Hrabačka s pohonem líhovým – karikatura řízeného rozhodování v Národním shromáždění, připodobňující poslance a senátory k mechanicky ovládanému hlasovacímu stroji. (Archiv autora, počátek 20. let 20. století)

